

ŽEMĖS ŪKIO KOLEKTYVIZACIJOS DOKUMENTAI IR VERTINIMAI

LSSR MGB PAŽYMA VKP(B) CK ŽEMĖS ŪKIO SKYRIAUS VEDĖJO PAVADUOTOJUI JAKUŠINUI APIE ESAMĄ PADĖTĮ KOLŪKIUOSE LIETUVOJE 1950 M. PIRMOJE PUSĖJE IR REPRESINIŲ STRUKTŪRŲ VEIKLĄ

Vilnius

1950 m. [ne anksčiau birželio mėn.]

Visiškai slaptai

VKP(b) CK žemės ūkio skyriaus vedėjo pavaduotojui
draugui Jakušiniui

Pažyma
apie kovą su išpuoliais prieš kolūkius
1950 metų pirmoje pusėje

1950 metų pradžioje Lietuvos SSR sovietiniai-partiniai organai nuveikė nemažą darbą respublikos žemės ūkio kolektyvizuoti, todėl dauguma valstiečių ūkių susijungė į kolektyvinius ūkius, bet atskirose Lietuvos SSR apskrityse nebuvo pakankamai dirbta, kad kuriant kolūkius jie būtų kartu stiprinami organizaciškai.

Todėl kai kurie kolūkiai egzistuoja formaliai, o tokių kolūkių nariai dirba individualiai.

Štai Trakų apskrityje iš 1950 metais suorganizuotų 131 kolūkių pasėlius, gyvulius ir inventorių sujungė tik 53.

Kolūkių organizacinio stiprinimo trūkumus mėgina išnaudoti antisovietiniai ir antikolūkiniai elementai savo kenkejiškai veiklai prieš žemės ūkio kolektyvizaciją.

Būna, kad priešiškas elementas mėgina pasinaudoti nepakankamai aktyviu buožijos demaskavimu ir kliudymu jai prasmukti į kolūkius.

Šalia to būna atvejų, kai atskiri sovietų organų apatinių grandžių darbuotojai ir kolūkių pirmininkai savo elgesiu svyruojantį elementą nuteikia prieš kolūkius.

Štai 1949 metų rudenį Trakų apskrityje, Rūdiškių valsčiuje suorganizuotas kolūkis „Aušra“ visą darbą dirbo individualiai. Į šį kolūkį organizacijos ir ūkio stiprinimo reikalais nuvyko valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas Bucylinas, lydimas liaudies gynėjų grupės. Bucylinas per prievartą suvisuomenino į kolūkį arklius, pakinkus, žemės ūkio inventorių. Jo nurodymu arkliai buvo genami iš laukų, atimami iš valstiečių grūdai, pakinktai ir inventorius. Bucylino veiksmai piktino kolūkiečius, jie dėl to skundėsi respublikos prokuratūrai.

Dėl tokių neteisingų veikslių 1950 metų vasarą Vilniaus, Trakų, Kaišiadorių ir kai kuriose kitose Lietuvos SSR apskrityse vyko atvirkštinis procesas – kolektyviniai pareiškimai išeiti iš kolūkio, suvisuomeninto inventoriaus ir galvijų išgrobstymas, atsisakymas nuo anksčiau jiems įteiktų kolūkiečių pasižadėjimų mokėti žemės ūkio mokesčius, reikalavimas pakeisti juos pagal privačių ūkininkų normas.

Kai kuriose vietose buvo aktyvių antisovietinio ir antikolūkinio elemento išpuolių prieš kolūkių aktyvistus ir kolūkių vadovus, reikalaujant išardyti kolūkius ir grasinant jiems, jeigu nenutrauks aktyvios kolūkinės veiklos.

Kartu su priemonėmis, kurių ėmėsi sovietiniai-partiniai organai antikolūkiniams elementams įveikti ir neleisti priešiškiems elementams sužlugdyti Lietuvos SSR žemės ūkio kolektyvizavimo, MGB

organai pirmoje 1950 metų pusėje patraukė baudžiamojon atsakomybén daugelį asmenų už priešišką antisovietinę agitaciją ir kitą veiklą prieš kolūkius.

[...]

3. 1950 metų vasario 16 d. MGB Kretingos apskrities skyrius už antisovietinę, antikolūkinę veiklą areštavo:

Černeckį Leoną, Jono sūnų, gimusį 1923 metais, dirbusį Kretingos apskrities, Darbėnų valsčiaus „Darbuolių“ kolūkio pirmininku, ir

Karpą Petrą, Petro sūnų, gimusį 1923 metais, dirbusį to paties kolūkio revizijos komisijos pirmininku.

Būdami priešiški sovietų valdžiai, jie dirbo kenkėjišką darbą kolūkyje. Palaikydami nusikalstamą ryšį su vadeivos Augučio nacionalistinės bandos dalyviais, jų pavedimu išardė kolūkj, nevykdė kolūkio gamybos plano, suvėlė apskaitą, nerašė kolūkiečiams darbadienių, todėl sukėlė jų pasipiktinimą dėl kolūkio kūrimo.

Kad sužlugdytų pavasario sėją, atidavė banditams iš sėklos fondo 200 kg kviečių, skerdė kolūkio fermos kiaules ir mėsos produktus perdavinėjo banditams.

Baigus tardymą, byla nusiųsta teisminiam nagrinėjimui.

[...]

Rezoliucija: „I egz. perduoti drg. Ba... [neįskaitoma] II egz. yra pas ministrą. [1950] 08 03“ (Parašas neįskaitomas)

Nuorašas.

Kalba netaisyta.

Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944–1953 metais [sudarė Gaškaitė N., Kašėta A., Starkauskas J.], Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1996, p. 195–202.

LIUDAS TRUSKA. LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIO KOLEKTYVIZACIJA

Sąlygos žemės ūkiui mūsų krašte kolektyvizuoti buvo labai nepalankios. Rusijoje bent buvo išlikusi kaimo bendruomenė, o lietuvių ūkininkų, gyvenusių vienkiemiuose ir valdžiusių žemę nuosavybės teise, individualizmas bei savininko jausmas buvo itin stiprus. Be to, kolektyvizacija jau buvo susikompromitavusi kitose sovietinėse respublikose, ir žodis „kolchozai“ Lietuvoje buvo beteisės padėties, skurdo ir net bado sinonimas; jis asocijavosi su miniomis iš Rusijos bei Baltarusijos atvykstančių duoneliautojų. Todėl Lietuvos valstiečių valiai palaužti prireikė visų bolševikinės prievartos bei smurto arsenalo priemonių.

[...]

Lietuvoje, kaip ir visoje Sovietų Sąjungoje, kolūkiuose viešpatavo pusiau baudžiaviniai santykiai. Kolūkiečiai privalėjo išdirbti darbadienių minimumą (vyras – 150, moteris – 100). Be kolūkio valdybos (o iš tikrųjų – pirmininko) leidimo buvo draudžiama keisti gyvenamąją vietą. Miestų įmonių vadovai buvo raginami nepriimti į darbą „savavališkai“ kolūkius palikusią žmonių.

Kuo labiau buvo šturmuojama kolektyvizacija, kuo stambesni buvo ūkiai (1949 m. vidutinis kiemų skaičius kolūkyje buvo 25, o 1953 m. – 160. Po sustambinimo 1953 m. respublikoje liko 2,3 tūkst. kolūkių), tuo griežtesnė darėsi centralizacija, tuo labiau smuko kolūkių ekonomika. [...] Lietuvos žemės ūkis prieškarinį gamybos lygį (pagal javų derlingumą, gyvulių skaičių bei jų produktyvumą) pasiekė tik 7-ojo dešimtmečio viduryje, t.t. praslinkus 20 metų nuo karo pabaigos (po Pirmojo

pasaulinio karo žemės ūkis buvo atkurtas per 3 metus). Tokie buvo ekonominiai „socialistinio žemės ūkio pertvarkymo“ kaštai.

Dar didesni buvo moraliniai nuostoliai. Geriau gyveno ne tas, kuris gerai dirbo, o tas, kuris buvo apsikresnis ir sugebėdavo daugiau pavogti (įsigalėjo nuomonė, jog vogti iš kolūkio – ne nuodėmė). Visuomeninio ūkio reikalams žmonės buvo abejingi („čia – ne mano, čia – kolūkio“). Neliko pagarbos darbui („kvailį darbas myli“), pradėjo plisti girtuokliavimas. A. Vaitulionis savo atsiminimuose apie 6-ojo dešimtmečio pradžios Dzūkijos kaimą rašo: „[...] žmonės lyg ir nepasikeitę. Tik liūdnesni kažkokie [...]. Amerikonų jau nebelaukia. Dar pakeiksnoja juos prie stikliuko sėdėdami [...]. Ir kas baisiausia - prie stikliuko (arba ir prie stiklinės – L. T.) jau sėda ir tie, kurie anksčiau garsėjo kaip pavyzdingi ūkininkai, kurie išgerdavo tik per didžiąsias šventes. Susėda, išgeria ir uždainuoja:

Dzūkai gėrė, dzūkai gers,

Kol kolchozai susitvers.

Kol kolchozai susitvers,

Dzūkai kolchozus pragers“.

Būtent tada prasidėjo didysis kaimiečių bėgimas į miestą (1948–1963 m. žemdirbių Lietuvoje sumažėjo nuo 1,7 iki 1 mln.). Atsiradus kolūkiams, baigėsi kaimiškasis, iš dalies dar patriarchalinis lietuvių tautos istorijos laikotarpis, kai 80 procentų lietuvių gyveno kaimuose ir žmonės, anot M. Katkaus, žibaline lempa švietėsi, medinėmis klumpėmis avėjo, spragilais kūrė, daug dirbo, tačiau ir daug dainavo, dar meldėsi, bijojo nuodėmės, saikingai gėrė...

Truska L. *Lietuva 1938–1953 metais*, Kaunas: „Šviesa“, 1995, p. 161–166.

MARCELIJUS MARTINAITIS. ATSIMINIMAI APIE KOLEKTYVIZACIJĄ

Pirmais metais žmonės didesnių nepriteklių nejuto, nes dar buvo gyvas prisirišimas prie savo žemės, namų, kaimynystės papročių. Viskas pasikeitė pradėjus stambinti tuos mažus subendrintus ūkius, visą valdymą tolinant nuo namų, nuo šeimos. Taip atsitiko, kai keli maži kolektyviniai ūkiai buvo sujungti į sustambintą Kalnųjų kolchozą, ir tada iš namų jau buvo išvedami visi arkliai ir kiti galvijai, paliekant tik po karvę, kiaulę, avį. Konfiskuotos didesnės daržinės, tvartai, sandėliai, kalvės ir kiti pastatai, svarbiausia ūkinė padarynė: ratai, pakinktai, maniežai, kuliamosios mašinos, žmonėms paliekant tik po nedidelį žemės plotelį daržui, vadinamą pasodybiu sklypu, kuris vėliau pradėtas paniekinamai vadinti arais. Po karo atkutusiose sodybose vėl prasidėjo pusbadis gyvenimas, kaip sakydavo – beduonė.

Šitaip buvo sugriautos senos, tradicinės bendruomeninės struktūros: šeima, giminystė, kaimynystė – tikrasis žemdirbystės pamatas, suvokiamas kaip talkinimo ir globos struktūros. Šias šimtmetes kaimo žmonių santalkas turėjo pakeisti ideologizuotas, režimo skiriamų pareigūnų bei partijos reguliuojamas ir valdomas kolektyvas, ištrinant visa, kas siejo gimines, kaimynus, šeimas. Šis velniškas bolševikų sumanymas iš dalies pavyko: be galo susiaurinta individuali asmens veikimo erdvė, vos ne iki lagerio lygio.

Darbas, žemdirbystė buvo nuasmeninta, paversta liepimais, įsakymais, bausmėmis, prievolėmis, kurios jau neturėjo nieko bendro su gyvenama vieta, šeimos triūsu, papročiais, tradiciniais užsiėmimais, šventėmis. Šis oficialiai diegiamas susvetimėjimas tapo pražūtingas žemdirbystei, netrukus prasidėjo skurdas tikrąja to žodžio prasme, ypač įvedus dar nematytą baudžiavinę atlyginimo sistemą už darbadienius, kuriuos žmonės ėmė vadinti *badadieniais*. Už juos keletą metų žmonės beveik nieko negaudavo - tik kokį maišelį dirsėtų javų, vadinamų šiūkais.

Pradėjo veikti represinė žemdirbystė. Naują tvarką kaime turėjo įvesti ir ją prižiūrėti visokie pašaliniai valdžios statyčiai, dažnai pasiūsti iš miestų ir neturintys jokio supratimo apie žemę. „Kelti ūkių“ neretai pasiūsdavo kuo nors prasikaltusius aktyvistus, gerai nemokančius netgi lietuviškai, dar nenusivilkusius kariškos uniformos, mažaraščius ar net gerokai prasigėrusius. Tokie perėjūnai, kurių pavarių dabar gerai neprisimenu, ėmė rodytis ir Kalnųjų kolchoze.

Kiekvienam darbingam asmeniui bei visai šeimai buvo uždėta darbo prievolė, t. y. kiek per metus jis turi išdirbti tų darbadienių, o jų turėdavo susidaryti net po kelis šimtus. Iš tikrųjų kiekvienas gyventojas į darbą turėdavo eiti kasdien, nors ir ne kažką ten reikėdavo nudirbti. Neatlikusiems tos prievolės bausmės būdavo įvairios, kurias savivališkai paskirdavo brigadininkas, valdyba ar pats kolchozo pirmininkas. Tai galėjo būti „nubrauktas“ arba sumažintas atlygis už darbadienius, neleidžiama pasinaudoti ganykla, pašaru galvijams, darbiniais arkliais, ratais ir pan.

Nereikia pmiršti, jog šeimai tekdavo pragyventi iš tų šešiasdešimties arų, iš paties kolchozo gaunant tik trupinius. Tad reikėjo valdžiai visokiais būdais pataikauti, įsiteikti, kad leistų pasišienauti, pasiganyti karvę, avį, susiarti tuos arus, gauti ratus laidotuvėms, vestuvėms, kelionei į turgų, pasimalkauti net buvusiam savajame miškelyje ir pan. Štai čia ir prasidėdavo papirkinėjimai, vaišės su krūmine, kad įsigytum vienokį ar kitokį palankumą.

Martinaitis M. *Mes gyvenome: biografiniai užrašai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009, p. 163–164.